טיפול בחלל על ידי רב צבאי כהן

סרן, הרב יהושע גרשטיין – רב חטיבת גולני

א. הקדמה
ב. איסור טומאת מת לכהן
ג. הגדרת מת מצוה
ד. טיפול של רב צבאי כהן בחלל בשגרה ובמלחמה
ה. מינוי כהן לרב צבאי
ו. סיכום – הוראות הרבנות הצבאית

א. הקדמה

מאמר זה יתעסק בשאלה – באלו אופנים יהיה מותר לרב צבאי כהן לטפל בחללים (ל"ע) מדין מת מצוה שכהן נטמא לו?

מאמר זה נכתב לא להלכה ולא למעשה, מאחר ומדובר בשאלה רוחבית, שנוגעת לאופן הטיפול בחללים בצה"ל. מי שמוסמכת לענות על שאלות כגון אלו, היא הרבנות הצבאית הראשית, הן מכח הפסיקה כמרא דאתרא של צה"ל, והן מצד הכרת המציאות המבצעית באופן רחב. על כן, מה שנכתב כאן הוא לעיון בעלמא.

ב. איסור טומאת מת לכהן

הכהנים מוזהרים שלא להטמא למת בלא תעשה ועשה. בלא תעשה, שנאמר: "אמר אל הכהנים וגו' לנפש לא יטמא בעמיו"[1], ונאמר: "לא יטמא בעל בעמיו"[2]. וכך לשון הרמב"ם[3]:

> "כל כהן שנטמא למת חוץ משש מתים המפורשים בתורה או אשתו, בעדים והתראה, הרי זה לוקה שנאמר לנפש לא יטמא בעמיו".

עוד כותב הרמב"ם[4] על פי הגמרא, שאם כהן רואה אבידה בבית הקברות, אסור לו להיטמא

1 ויקרא כא, א.
2 שם, ד.
3 הלכות אבל פרק ג הלכה א.
4 הלכות גזלה ואבדה פרק יא הלכה יח.

לה כיוון שמצוות השבת אבדה הינה עשה ואילו טומאת כהן הינה עשה[5] ולא תעשה ואין עשה דוחה עשה ולא תעשה:

"כהן שראה האבדה בבית הקברות אינו מטמא להחזירה, שבעת שמקיים מצות עשה של השב אבדה, מבטל עשה של קדושים יהיו, ועובר על לא תעשה של לא יטמא בעל בעמיו ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה".

איסור זה חמור הוא עד למאוד, עד כדי כך שכהן המועד להיטמא למתים פסול לעבודה במקדש, לנשיאות כפים ולכל מעלות הכהונה, עד שיקבל על עצמו בבית דין שלא להיטמות למתים. כמו שכתב הרמב"ם[6]: "וכן אם היה מטמא למתים פסול עד שיקבל עליו בב"ד שלא יטמא".

נחלקו ראשונים בגדר טומאת מת בזמן הזה שכולנו טמאי מתים. שיטת הראב"ד בהשגותיו לרמב"ם היא, שכהן שכבר טמא מת אין לו איסור נוסף להיטמות למת[7], אולם הרמב"ם וכל הראשונים חלקו עליו וכתבו שגם כהן שהוא כבר טמא למת יש לו איסור להיטמא פעם נוספת. רבי עקיבא איגר[8] דוחה בתוקף את הטענה של מי שאומר שטומאת מת דרבנן בגלל שכולנו טמאי מתים:

"לא ידענא איך נקטו כן בפשיטות, הא להרמב"ם (פרק ה הלכה טז מהל' נזירות ופרק ג הלכה ו מהלכות אבל) הוי דאורייתא ולוקים עליו, וכן דעת רוב הפוסקים. והראב"ד בהשגות שם נראה דאפילו איסור דרבנן ליכא, והכי משמע מדברי הראב"ד בהל' נזירות, במ"ש והכהנים בזה"ז אין עליהם חיוב טומאה וכו', והמחייב אותם עליו להביא ראיה, ובודאי ל"ש בזה"ז ענין חיוב מלקות, אלא דהכוונה דליכא חיובא דאיסור שלא לטמאות, והמחייב אותם היינו שמצריכים אותו שמחוייבים לפרוש מלהטמא עליו להביא ראיה, דבפשוטו הלכה כרבה לגבי דר"י, וכן מבואר מדברי המ"ל (פרק ג הלכה א מהלכות אבל) שכתב ואיכא לאתמוהי בדברי הראב"ד הללו, הא מצינו בכמה מקומות דבאמוראים היו מציינים הקברות וכו', ובזמן האמוראים היו כולם טמאי מתים, ואין עליהם שום חיוב טומאה, הרי דלמד בדעת הראב"ד דליכא כלל איסור טומאה בזה"ז, ול"צ לציין הקברות.

ועכ"ז יפה סתר ידידי מעכ"ת לדבריהם, **שכבר כ' המשנה למלך על הראב"ד, דאין זה ספק שקול, כיון דכל חכמי ישראל חולקים עליו**".

---

5 "קדושים יהיו" ויקרא שם, ו.

6 הלכות ביאת מקדש פרק ו הלכה ט.

7 בהשגותיו לרמב"ם הלכות אבל פרק ג הלכה ז.

8 שו"ת רבי עקיבא איגר מהדורה תניינא סימן יח.

על כן בבואנו לדון בדבר איסור טומאה לכהן בזה״ז, הנחת היסוד היא שכל חכמי ישראל סוברים כי יש בדבר איסור דאורייתא.

הים של שלמה[9] כתב להסתפק במעמד כהנים בזמן הזה:

"ועוד נראה, שראוי להחמיר ולאסור חרמים בזמן הזה, אפי' פירש לכהן, והכהן כבר קיבל. מאחר שבעו"ה אין לנו היחוס, כמו שהיה בזמן הבית. או אפילו אחר החורבן, בימי התנאים והאמוראים. שהיו עדיין נזהרים בתרומות ובטהרות, והיה קרוב מימי הבית. ועדיין היה יחוסיהם בידיהם. ובעונותינו מרוב אריכות הגלות וגזירות וגירושים נתבלבלו. והלואי שלא יהא נתבלבל זרע קדש בחול. אבל זרע כהנים ולוים קרוב לודאי שנתבלבלו. ואם לא כולו, הרוב נתבלבל, כמעשה דאליהו ז"ל עם הלוים, הידוע בדברי רז"ל. ואם לא הרוב, בודאי קרוב למחצה נתבלבלו. וא"כ ניתי לידי תקלה, שמא יתן לכהן שאינו כהן. ויהיה עדיין כהקדש ממש, ומשום הכי ג"כ נהגו האידנא שלא ליתן החלה אף לכהן קטן, או לכהן שטבל לקירויו. משום דלא מחזיקנן בזמן הזה לכהן ודאי. וכן כתב זקן מורה הוראה מהררי"ו".

דברים אלו של ספק במעמד הכהנים בזה״ז הובאו על ידי אחרונים נוספים, כגון הש״ך[10] ועוד, אולם דין זה נאמר לגבי להחמיר על הכהן ולא להקל. ואף שמצאנו אחרונים שהקלו באופנים מסויימים לגבי ספק שבויה לכהן, לא מצאנו באחרונים שהקלו לעניין טומאה מצד טעם זה. על כן הנחת היסוד היא שגם בזמן הזה יש איסור לכהנים להיטמא למת.

ג. הגדרת מת מצוה

במסכת בנזיר[11] מבואר כי אפילו כהן גדול שלא נטמא לשבעת קרוביו נטמא למת מצוה, וכך פסק השולחן ערוך[12]:

"מצוה להטמאות למת מצוה, אפילו הוא כהן גדול ונזיר והולך לשחוט את פסחו, ולמול את בנו, ומצא מת מצוה, הרי זה מיטמא לו".

הגמרא[13] עוסקת בהיתרו של כהן להיטמא לאשתו קטנה, אשה זו אינה אשתו מדאו׳ ולמרות זאת התירו חכמים לכהן להיטמא לה, בטעם הדבר כתבה הגמרא שמשום שאין מי שיעסוק

9 מסכת בבא קמא ה, לה.
10 יו״ד שכב, ז.
11 דף נח ע״א.
12 סימן שעד סעיף א.
13 יבמות פט ע״ב.

בקבורת אשתו קטנה היא נחשבת מת מצוה. מגמרא זו בניין אב להבנת מה נחשב מת מצוה, וז"ל הגמרא:

"והא הכא דמדאורייתא אביה מיטמא לה, ומדרבנן מיטמא לה בעל! משום דהויא לה מת מצוה. ומי הוי מת מצוה? והתניא: אי זהו מת מצוה? כל שאין לו קוברין, קורא ואחרים עונין אותו – אין זה מת מצוה! הכא נמי, כיון דלא ירתי לה, קריא ולא ענו לה".

גמרא זו מהווה בסיס לביאור הראשונים בגדר מת מצוה:

הרא"ש[14] כתב:

"תניא (יבמות פט ע"ב ובסוף פ"ק דעירובין) איזהו מת מצוה כל שאין לו קוברים. קורא ואחרים עונים אותו אין זה מת מצוה. פי' המוצא מת (מצוה) בדרך או בעיר של עובדי כוכבים **ובמקום מוצאו אין יכול לקרות ישראל שיענהו ויבוא ליטפל בו ולקוברו אסור לו לזוז משם ולהניח את המת לילך אל העיר להביא לו קוברין אלא הוא בעצמו יטפל ויקברנו.** ואפי' הוא כ"ג ונזיר והולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו. אבל אם הוא קרוב למת שהמוצאו קורא אותו והוא בא ומטפל בו אין זה מת מצוה שיטמא לו כהן אלא קורא לישראל ויקברנו וה"נ תניא בירושלמי דנזיר פ' שביעי איזהו מת מצוה כלח שהוא צווח ואין בני העיר באין (לו)".

ובריטב"א[15]:

"אבל אם היו ישראל קרובים או רחוקים למת מצוה שכהן שהיה מוצא קורא אותם ועונים ובאים לקוברו, אין זה מת מצוה שיטמא לו כהן אלא קורא לאחרים וקוברים אותו, אבל לא יזוז משם עד שיבואו, **וכן בדין שלא התיר הכתוב טומאה זו אלא מפני כבוד הבריות דכיון שאין לו קוברין כלל הרי הוא מוטל בבזיון, אבל זה הרי כבודו עמו**".

וברבינו ירוחם[16] כתב:

"ומת מצוה הוא כל שקורא ישראלים כשהוא חי ואינ' מטפלין בו אבל אם אחרי' משתדלי' בו לא יטמא אם יש לו כל צרכו וכל צרכו כתבתי בחלק א'. ויש אומרים דאפילו היה קורא בחייו אחרים ומטפלין בו נקרא מת מצוה כל זמן שקורא לקרוביו ואינם באין ליטפל עמו".

14 מנחות הלכות טומאה סימן ב.

15 מגילה ג ע"ב.

16 נתיב כח ח"ד.

הנימוקי יוסף שם כתב שטעם היתר טומאת כהן למת מצוה הוא משום כבוד הבריות שיזדקקו לטפל במת ולא יהיה מוטל בבזיון. והוסיף לחדש שהמת נחשב מת מצוה, אפילו אם יכול מצוא מי שיטפל בו בשכר:

"**דאין כהן מטמא למת מצוה אלא מפני כבוד הבריות שלא יהא המת מוטל בלא קבורה** וכל שיש עוסקים עמו ואפי' רחוקים, הרי כבודו עמו, ולמה יטמא לו כהן או נזיר? ועוד דבירושלמי דמסכת נזיר [ריש פרק ז'] פירשו להדיא דקורא ואחרים עונים אותו, זהו שהכהן הבא ליטמא קורא לאחרים לקברו ואין עונים אותו, ולפיכך אמרה התורה שיטמא לו כהן עצמו **ואפילו היה מוצא אנשים לקברו בשכר אינו צריך לשכור אלא הוא בעצמו מטמא אם ירצה**. והא דאמרי' הכא דכיון דלא ירתי לה קרובים קריא ולא ענו לה לישנא בעלמא נקט שאפילו היא עצמה קוראה לקרובים לא יענו לה, וכ"ש כשהכהן קורא אותם וכיון שהקרובים לא יטפלו בדבר כ"ש הרחוקים".

וכך פסק השולחן ערוך[17]:

"איזהו מת מצוה, שמצאו בדרך או בעיר של עובדי כוכבים, ואין לו קוברים, וממקום שמצאו אינו יכול לקרות ישראל שיענהו ויבא ליטפל בו ולקוברו, אסור לו לזוז משם ולהניח את המת, אפילו לילך לעיר להביא קוברים, אלא יטמא עצמו ויקברנו. אבל אם היו ישראל קרובים למקום המת, שהמוצא את המת קורא אותם והם עונים לו ובאים לקברו, אין זה מת מצוה שיטמא עליו הכהן, אלא קורא אותם והם קוברים. באו בני העיר, אם יש לו כל צרכו, מושך את ידיו".

וברמ"א הוסיף את דברי הנימוק"י:

"יש אומרים אם אינו מוצא שיקברוהו, רק בשכר, אינו חייב לשכור משלו, אלא מיטמא, אם ירצה".

ונראה כי כל שיש מי שיבוא לטפל בו כל שיקרא לו, אין הכהן רשאי להטמא לו אלא יישאר במקומו לשמור עליו.

17 סימן שעד סעיף ג.

ד. טיפול של רב צבאי כהן בחלל בשגרה ובמלחמה

מכל המבואר עד כה, פשוט כי בשגרה אין לכהן להיטמא לחלל, שכן מצוי מי שיטפל בחלל וידאג לכבודו, כמו שכתב הרב דב ליאור[18] בתשובה לרבני הרבנות הצבאית לגבי טיפול של כהן בחללים:

> "שאלתם האם רב צבאי שהוא כהן יכול להיטמא לחייל שנהרג בבסיס אימונים או שעליו להזמין רב צבאי אחר שיכול להגיע תוך כמה שעות ?הנה על פי המבואר בא"ר (סימן שע"ד) ובגשר החיים (פ"ו א"ק ז) אם אפשר לקרוא ולהזמין מישהו שיטפל בחלל, אסור לכהן להיטמא. **לפי מה שביארתם בשאלתכם, האפשרויות היום לקרוא ולהזמין אחרים היא רחבה מאד, מפני שלרוב הציבור יש טלפונים ניידים. גם זמן ההגעה הוא סביר (תוך כמה שעות), וגם החלל אינו נשאר לבד אלא תחת שמירה. לכן נראה שאין להתיר לרב צבאי שהוא כהן לטפל בעצמו בנפטר. כמובן שמותר לו להדריך אחרים מה לעשות, אך לו אסור להיטמא.** מן הראוי לעגן זאת בתקנות הרבנות הצבאית ולקבוע שרב צבאי כהן אינו רשאי לטפל בנפטרים, אלא רק להדריך אחרים. מ"מ אין לו למסור את הטיפול לידי אינם יהודים (גשר החיים פ"ו א"ק ז), משום שיש בכך פגיעה בכבוד המת".

אולם יש לדון כיצד יש לפעול בחירום או במצב בו יש קושי למצוא מטפלים אחרים בחלל. על מנת לדון בכך יש לבאר את תפקידו של הרב הצבאי בטיפול בחללים.

לחלל צה"ל שנפל בקרב או פעילות מבצעית יש השפעה מוראלית רבה מאוד על היחידה הלוחמת, הטיפול והזיהוי של חללים מסור למפקד היחידה והוא מפקיד את נציגי הרבנות הצבאית לטיפול בחלל. תפקיד הרב הצבאי בחלל כולל את הפעולות הבאות: עיטוף, ניקוי הפנים מדם, זיהוי (בהיכרות אישית וגם בטביעת אצבע), ופינוי החלל. יצויין כי מלבד פעולות העיטוף, ניקוי וזיהוי בטביעת אצבע, את פעולת הזיהוי בהיכרות אישית והדאגה לפינוי ניתן להיעשות ללא צורך של הרב להיטמא למת. הרב ישמור מרחק מהחלל ויקפיד שלא יאהיל תחת המת. לגבי המרחק הדרוש מהחלל, הפרישה[19] כתב כי יש לשמור מרחק של ד׳ אמות ממת, אולם הש"ך[20] כתב כי רק במת שנמצא בספינה או בבית שהוא מקום קביעותו צריך ד׳ אמות, אולם אם מדובר במת שנמצא על מיטה, מספיק להרחיק ד׳ טפחים

18 מופיע במאמר של הרב חנניה שפרן "שאלות ותשובות מפוסקי דורנו" מחניך כרך ה עמ׳ 237.

19 סימן שעד.

20 בסימן שע"א ס"ק יח

בלבד. הערוך השולחן כתב כי המנהג כדעת הפרישה, אולם במקום צורך גדול, כגון שיש צורך שרב כהן ידאג לזיהוי המת, ניתן להקל כדעת הש"ך שדי במרחק של ד' טפחים מהמת.

אולם פעולת העיטוף, ניקוי הפנים, וזיהוי בטביעת אצבע דורשת מהכהן להטמא למת ובזה יש לדון כאשר אין אחר שיוכל לטפל, ויש לחלק בין שני מצבים, יש מצב בו ניתן להזעיק כוחות רבנות נוספים, אך הדבר ייקח זמן ובנתיים החלל עלול להתבזות, באופן זה מצאנו מחלוקת בין האחרונים: ר' שלמה קלוגר[21] כתב כי מה שהתירו לכהן לטפל במת מצוה, זה רק כאשר אין מי שיקבור אותו, אולם אם יש גויים שיכולים לקוברו, אע"פ שיש בזה משום בזיון לנפטר לא התירו בכגון זה לכהן להיטמא:

> "הנה בדין אם יש מת ואין שם רק כהן אך יש נכרים ואפשר לעשות ע"י נכרים אם נחשב מת מצווה ומותר לכהן לטמאות? הנה ראיתי לאחד שהביא בשם ספר עיקרין הד"ט בשם פחד יצחק שמותר לטמאות **ואני אומר ישתקע הדבר ולא יאמר כי הן אמת דלקברו ע"י עכו"ם הוי בזיון. אך מ"מ מנין לנו להתיר** הרי עיקר יסוד היתר זה ממ"ש חז"ל גדול כ"ה שדוחה ל"ת שבתורה והרי בסי' מ"ג בא"ח מפורש דיש חילוק בין בזיון גדול לקטן וא"כ ה"נ **דלמא לא התירה לכהן רק בבזיון גדול כגון שלא יהי' נקבר כלל ומוטל ע"פ השדה אבל אם יהי' נקבר רק ע"י נכרים דהוי רק בזיון קטן לא הותר** וכיון דעיקר היתר זה נלמוד מקרא דלאחותו א"כ דלמא מיירי רק בליכא שום קוברין ולא בשיש נכרים ועוד דמהני יתורא דלאביו ולאמו לאחיו ולאחותו ילפינן מכל חד מיתורא אפי' הי' כהן ונזיר וכו' וכן הולך לשחוט פסחו וכו' ומנ"ל כן דלמא אתי יתורא אפי' אם הי' נכרי מותר לטמאות בע"כ זה באמת אסור ולא נחשב מת מצוה".

אולם בשו"ת צמח צדק (ליובאוויטש)[22] חלק על דבריו:

> "אבל בכהן ועמו רק עכומ"ז י"ל דמטמא הכהן משום דגנאי הוא שיתעסק בו עכומ"ז ולא ישראל כמ"ש בתה"ד סי' פ"ב בשם המרדכי דשבת פרק תולין. והאריך בזה ג"כ בתשו' עה"ג סי' ס"ז. וכ' זכר לדבר ממה שציוה אבינו יעקב ע"ה שלא יגעו במטתו כ"א בניו ולא בני בניו שנולדו מן הכנענית ע"ש. **והנה מצינו שמשום חלוקת כבוד עשאוהו כמת מצוה. והוא לענין הנשיא**. וכמ"ש הרמב"ם פ"ג מה' אבל דין יו"ד. וע"ש בהגמי"י. ובירושלמי דנזיר הנ"ל מבואר אף באחותו דנשיא הדין כן והביאו הרוקח סי' שט"ו. **והיינו אפילו מת בעיר ויש הרבה מאד ישראלים מחוייבים הכהנים לטמא לו**. א"כ י"ל ה"ה הגנאי

21 בספרו טוב טעם ודעת קמא סימן רפט

22 יורה דעה סימן רלח סעיף א.

של כל אדם מישראל שקול ככבוד הנשיא במה שאין שום גנאי כלל. ועוד דהא עיקר הטעם שהכהן מטמא למת מצוה זהו משום דגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה. כדמשמע בגמרא פ"ק דמגלה (ד"ג ע"ב) גבי מת מצוה עדיף דאמר מר גדול כבוד הבריות שדוחה את ל"ת שבתורה. ועיין פ"י דשבת (דצ"ב ע"ב). וכ"כ רש"י פ"ג דברכות (ד"כ ע"א) ד"ה שב ואל תעשה וטומאה גופא שהותרה לנזיר ולכהן לטמא למ"מ כו' מפני כבוד הבריות כו'. ואף על גב שרש"י פי' דמעיקרא כשנכתב ל"ת דטומאה לא על מ"מ נכתב. **י"ל דהיינו שמשום כבוד הבריות לא נכתב ל"ת דטומאה על מ"מ**. ועוד שהתוספות שם חלקו על פירושו וכ"כ בחידושי הרשב"א שם שיש נוסחאות דגרסי בגמרא כפי' התוספות. וכיון שעיקר הטעם משום כבוד הבריות א"כ ה"ה כשגנאי לו שיקבר רק ע"י עכומ"ז אם לא יתעסק בו הכהן ע"כ מותר לכהן לטמאות לו".

למדנו מדברי הצמח צדק כי גם במקום שיהיה בזיון למת אע״פ שבסוף יגיע לקבורה מותר לכהן להיטמא לו, במיוחד כאשר הדבר מוטל עליו, שכן בשאלה מדובר בחייל כהן שנמצא בבית חולים בתפקיד, וחלק מסיבת ההיתר היא שכיוון שהדבר מוטל עליו, לכן לשיטת הצמח צדק רב צבאי שעליו מוטלת האחריות לטיפול בחלל יש להתיר לו לטפל בחלל אם עלול להיגרם בזיון לחלל.

בספר טהרת הכהנים כהלכתה[23] כתב:

"אבל אם היו ישראל קרובים למקום המת ויכול המוצא לקרוא להם בקול גדול בעוד שהוא עומד במקום והם באים להתעסק עמו ולקוברו, אין זה בכלל מת מצוה, ואסור לכהן להיטמא לו אלא יקרא לישראלים והם יבואו ויקברוהו".

ואכן בשגרה הכהן יכול לקרוא לאחרים לטפל בחלל וכך לא ייטמא לו, ובהערות שם הוסיף דבר שהוא חשוב לענייננו:

"שמועה שיש בדרך מת מצוה אי מותר לו להיטמא לו? ולכאורה היה נראה דרק כשהכהן נמצא במקום שהמת מצוה נמצא בו אזי דינו שלא יזוז ממקומו כדי שלא לעזוב את המת לבדו באמצע הדרך, אבל אם הכהן נמצא בעיר או בכל מקום אחר, אלא שלא ליד המת, לכאורה ודאי יכול לומר לישראלים שיבואו לטפל במת, כיון דאינו משאיר את המת מצוה ועוזבו לבדו. **ואם אין שם ישראלים ואין מי שיטפל במת מצוה או שצריך ללכת הרבה כדי לקרוא לישראלים ובינתיים ישאר המת לבדו זמן רב ואיכא בזה בזיון המת, ובפרט בדרך שיכולים חיות רעות וכיו"ב לאוכלו, לכאורה ודאי הוי מת מצוה ומיטמא**

23 פרק ז.

לו, דמאי נפק"מ אם מצאו או נודע לו, אלא דרק לענין מה שהתירו במת מצוה להיטמא לכהנים עד כדי צרכו כדלקמן בזה לכאורה איירי מחלוקתם אי כהן שלא מצאו ג"כ הוי בכלל ההיתר הזה".

בנוסף לכך, מבאר בספר דרכי חסד[24] את דברי החזון איש (ביו"ד סימן כט סעיף יג), שאם החלל נהרג במלחמה אף ברבים דינו כמת מצוה, בגלל שהחיילים האחרים טרודים במלחמתם, ואי אפשר להטריחם להוליך כל מת לבית הקברות, ושאפשר שאף אם הלוחמים בתחום המדינה הדין כן.

העולה עד כה:

1. לכתחילה רב צבאי כהן רשאי להדריך ולכוון את אופן הטיפול בחלל ללא שיטמא לחלל על ידי מגע או טומאת אוהל, במקום הצורך יכול להתקרב עד ד' טפחים.
2. במקום בו יש חשש שייגרם ביזיון לנפטר ואין מי שיטפל בו, יש להתיר לכהן גם להיטמא על מנת למנוע בזיון.
3. בשטחי לחימה, אף שמצויים במקום חיילים אחרים שאינם כהנים, במידה והם עסוקים באופן אינטנסיבי בלחימה או בתמיכתה הישירה ולמעשה אינם פנויים לטפל. בחלל, נידון החלל כ'מת מצווה'.

לצערינו, במצב של מלחמה ישנה עוד סיטואציה של טיפול בחלל שאינו שלם, ויש לכך השלכות לדין מת מצווה ולטומאת כהן.

יש לציין כי מת מצוה נקרא מי שמצאו ראשו ורובו, וז"ל השו"ע[25]:

"אינו נקרא מת מצוה לענין זה, אלא אם כן מצא ראשו ורובו. ואם מצא ראשו ורובו חוץ מאבר אחד, חוזר ליטמא בשביל אותו אבר".

באירוע של 'פלדה רכה' בהם לעיתים ח"ו אין ראשו ורובו, אז אין לחלקים שנאספים בסריקה דין של מת מצוה שמותר להכהן להיטמא להם. אמנם אם היה ראשו ורובו, הכהן יכול לחזור אחרי אבר אחד שנשכח. ובערוך השולחן[26] סעיף ח' כתב:

"אינו נקרא מת מצוה לעניין שיטמא לו הכהן, אא"כ מצאו ראשו ורוב **או שדרה וגולגולת** [טור] ואם מצא שדרה וגולגולת או ראשו ורוב וקברו ושכח על אבר אחד, חוזר על אותו האבר ומטמא לו וקוברו אף שבתחלה לא היה מטמא על זה האבר בלבד, מ"מ כשנטמא לשאר הגוף חוזר גם על אבר אחד כששכחו

24 עמ' 154.

25 יורה דעה סימן שעד סעיף ב.

26 שם, סעיף ח.

לקבור. ואפשר דחווזר אפילו לאחר זמן, כיון שעליו היה החיוב מקודם. ובדבר זה חמור מת מצוה מאביו שהכהן אינו מטמא עליו רק כשהוא שלם, כמ"ש בסי' הקודם ועל מת מצוה מטמא לראשו ורובו או שדרה וגולגולת שהוא עיקר בנין הגוף".

יצויין[27] כי מה שכתב שדרה וגולגולת זה דלא כשיטת השולחן ערוך שכתב רק ראשו ורובו.

אמנם כל זה כתבנו מצד דיני היטמאות למת מצד מת מצווה ודיני כבוד הבריות, אולם יש לדעת כי במלחמה ישנם שיקולים נוספים שנוגעים לפיקוח נפש, הן בהיבט הטיפול בחלל, והן בהיבט של איסוף חלקי גופה שאין בהם שיעור ראשו ורובו.

יחידה צבאית שיש בה חלל לא מטופל, במקרים מסוימים הדבר עלול לפגוע בכושר הלחימה והדבר נוגע לפיקוח נפש, לכן יהיו מצבים בהם החלל שמור ולא נמצא בבזיון, אולם העדר טיפול מתאים בחלל על ידי סגל הרבנות של היחידה נוגע לפיקוח נפש. ישנה חומרא רבה לכהן להיטמא למת, אולם אם ח״ו עלול להיגרם פק״נ כתוצאה מאי טיפול בחלל, אז יש לטפל בחלל מצד פיקוח נפש שדוחה את התורה כולה[28].

בנוסף אין להיזקק לחלקים של חלל שאין בהם ראשו ורובו מדין מת מצווה, אולם לגבי חיילי צה״ל יש משמעות רבה ביותר ברמה של פיקוח נפש לאומי למציאת שרידים של חללים לא עלינו שכן חלל שלא מגיע לקבורה יש לו השפעה רבה על פעילות צבאית עתידית, ולכן במקום שיש צורך, ואין אחר שיעשה זאת, יש לאפשר לכהן לאסוף שרידי חלל, במקום בו להערכת מפקד היחידה יש חשש לפקוח נפש עתידי.

ה. מינוי כהן לרב צבאי

לאור המורכבות שהתבארה בעמודים הקודמים, יש לברר האם מותר ונכון מלכתחילה למנות כהן לתפקיד רב צבאי, שכולל בשעת הצורך, טיפול בחללים. דיון דומה דנו הפוסקים ביחס ללימודי רפואה לכהן. השיטות בבירור הזה נלקחו מהחוברת ״טיפול בחללים״ של הרבנות הצבאית שיצא לאור בשנת תשע״ח.

החתם סופר[29] כתב שלא ראוי לכהן להיות רופא, כאשר משמעות התפקיד היא שהוא יהיה היחיד שיעסוק בקביעת מוות:

27 ראה הגהות ר״ע איגר.

28 כמו שרואים בסוגיה של פינוי חללים בשבת, שכותב הרב גורן בשו״ת משיב מלחמה – שמכיון שהאויבים משתמשים בגופות חללינו כקלפי מיקוח לשחרר תמורתם מחבלים מסוכנים, מצות פיקוח נפש למנוע זאת מצדיקה חילול שבת.

29 שו״ת חתם סופר יו״ד סימן שלח.

"ולו יהיבנא ליה טעותיה, היינו אי עומד לפנינו פיקוח נפש, ויש לפנינו כהן וישראל, נאמר כל הזריז הרי זה משובח. ולא נדקדק בין כהן לישראל אבל שיהיה כהן מכין לעצמו לוותר קדושת כהונתו שאם יזדמן לפניו פיקוח נפש יהיה הוא המתעסק ולא אחר, וכי אין אנו מצווים להכין בערב שבת כל ההכנות ליולדת ולחולה ולצרכי מילה כדי שלא נצטרך לחלל שבת, אלא אם לא הביא מערב שבת ואירע בשבת, אז הזריז הרי זה משובח".

בדומה לזה, כתב הרב משה פיינשטיין[30] שאסור לכהן ללמוד רפואה, כיוון שבמהלך הלימודים ובמהלך העבודה כרופא, בוודאי יזדקק להיטמא למתים, אף שכרופא יעסוק בהצלת נפשות:

"אני כותב לחזק ידי כתר"ה ולהודיע שאסור לכהנים ללמוד חכמת הרפואה בבתי ספר שבהמדינות שצריכים ליטמא למתים... אבל עיינתי בהקונטרס שהוא עצמו ג"כ מסיק שאין להתיר לכהן אף בזמן הזה ליטמא למתים, אבל מתיר מצד אחר דפקוח נפש.

וזהו שטות והבל שלא ניתן לבר דעת לומר כלל, שאף אם לא היה שום רופא בעולם ליכא חיוב מצד פקוח נפשות ללמוד חכמת הרפואה, דהחיוב דפקוח נפש איכא לכל אדם שיציל חברו במה שיכול, שאם הוא רופא מחויב להציל חולה מחליו, אבל ליכא חיוב שילמוד חכמת הרפואה כדי להציל חולה מחליו... אבל לבד זה וכי חסרים רופאים בעולם?".

אולם, כאשר לימודי הרפואה אינם מחייבים את הכהן להיטמא, אך במסגרת עבודתו כרופא יצטרך בזמן מן הזמנים להיטמא למתים, כתב הרב שמואל וואזנר[31]:

"לענין שיתחבר לאותה חבורת הצלה מחשש שמא יבא במשך הזמן לאיסור טומאת כהן, אין שום איסור כמש"כ מרן הח"ס שם, דמותר לכהן ללמוד מלאכת הרפואה אף שבזמן מן הזמנים יבא עי"כ לידי דחיית קדושת כהונתו".

עיקר תפקידו של הרב הצבאי הוא האחריות הכוללת כלפי הענינים הדתיים של היחידה, כולל שבת וחגים, כשרות, רוח לחימה, ולא רק בטיפול בחללים, ואם כן יש מקום לדמות לדברי הרב וואזנר. מאידך, יש מקום לומר שההיתר הוא דווקא ללמוד רפואה שיש בזה נגיעה בפיקוח נפש, ולא לענין התמנות לרב צבאי שאין בזה הטעם של פיקוח נפש.

30 שו"ת אגרות משה יו"ד חלק ג סימן קנה.

31 שו"ת שבט הלוי חלק ג סימן קסד.

למעשה, הרב אבידן[32] הבחין בין התמנות לתפקיד רב צבאי בתנאים שגרתיים לבין מינוי רב ליחידה לוחמת בשעת מלחמה:

> "נראה דמכיון שלא בכל מצב מותר לכהן לטפל במת, הרי אין הגיון להציב רב כהן ביחידה לוחמת כאשר מתפקידו הוא לטפל בחללים... לעומת זאת בשעת שלום לגבי מינוי בקבע, אין נראה שיש להימנע מזה בשל ההערה הנזכרת. שבתי והעליתי את הדברים בפני הגריש"א והסכים לזה".

ו. סיכום – הוראות הרבנות הצבאית

בסיכום הדברים אביא את הוראות הרבנות הצבאית "הלכה למעשה" לטיפול בחלל על ידי כהן שיצא לאור במהלך מלחמת "חרבות ברזל":

א. 'מת מצוה' נחשב מת יהודי שאין באותו איזור, יהודי אחר שיטפל בו (ועל אף שיש שם חיילים לא יהודים).

ב. לכהן מותר להיטמא ל'מת מצוה' רק אם רובו של המת שלם (ראשו או רובו) ואם אחר כך מצא אבר נוסף מותר להיטמא בשביל אותו אבר.

ג. הכהן מחויב להמשיך לטפל במת עד שיהיו שם מספיק אנשים שאינם כהנים כדי לשאת את המת להביאו לקבורה.

ד. כאשר אין אדם שיכול פיזית או רגשית לטפל במת חוץ מהרב הצבאי שהוא כהן, חובה ומצוה עליו להיטמא ולטפל במת זה.

ה. אם הרב יכול להדריך חייל אחר בפעולות שיש לעשות, ולא יגרע על ידי כך הטיפול במת, אין לו להיטמא, אלא ידריך חייל אחר.

ו. על רב צבאי כהן, לדאוג שיהיו תחת פיקודו חיילים שעברו הכשרה לטיפול בחלל, במידת האפשר יסתייע ברב צבאי מגזרה סמוכה לצורך הטיפול בחללים בגזרתו.

יהי רצון שתקוים בנו נבואת ישעיהו: "וּכְתִתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא יִשָּׂא גוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה" ויהיה הלימוד במאמר זו בבחינת "דרוש וקבל שכר".

32 דרכי חסד עמ' קעג-קעד.